

УДК 330.111.4.001.76(477)

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Кудріна О.Ю.

TRANSFORMATION PROCESSES REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT

Kudrina O.Y.

Розглянуто трансформаційні перетворення в економіці України та їх негативні наслідки на розвиток промисловості регіону. Визначено необхідність державного регулювання регіонального розвитку, як головного засобу реалізації регіональної політики. Зазначено необхідність кардинальної перебудови регіональної економіки на роботу в режимі фінансово-економічної кризи. Досліджено заходи антикризової стратегії реформування промисловості регіону. Запропоновано низку принципових тез щодо антикризових напрямів забезпечення динамічного і збалансованого розвитку регіонів України.

Ключові слова: економіка, виробництво, криза, підприємство, промисловість, політика, потенціал, регіон.

Вступ. Глибина кризових потрясінь, які охопили економіку України (як і економіки країн колишнього пострадянського табору) зумовлена не тільки деформаціями командно-адміністративної системи, але й технічною відсталістю пострадянської промисловості і її зовнішніми недружелюбними актами країн-конкурентів.

Проте якби стратегічні курс і механізм реалізації державної промислової політики були визначені вірно й поступово створювалися нові, більш ефективні елементи економічної системи, зокрема техніко-економічних відносин, типів і форм: економічної власності й господарського механізму, то трансформаційні процеси в Україні не мали б настільки руйнівного, кризового характеру. А те, що радянська планова економіка (не зважаючи на шквал огульної критики) мала непогані перспективи трансформуватися у нову, передову й продуктивну форму управління економікою логічно випливає із прикладу стійкості розгляданої системи. На відміну від промислово розвинутих ринкових країн, де циклічні фактори довгих хвиль стагнації економіки проявилися в середині сімдесятих – на початку вісімдесятих років, межі падіння радянської економіки протрималися ще приблизно десятиліття, тим саме довівши, що планова економіка (навіть з урахуванням її певних недоліків) виявилася більш стійкою до негативних проявів системної світової фінансової кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Високої оцінки, з питання регіональної економіки, заслуговують праці сучасних українських науковців: О.Амоші, П.Беленького, Б.Буркинського, З.Варналя, А.Гальчинського, В.Гейця, Б.Данилишина, М.Долішнього, С.Злупка, І.Лукінова, В.Новицького, Б.Пасхавера, В.Пілюшенка, О.Поважного, Ф.Поклонського, І.Сала, С. Соколенка, Д. Стеценка, М. Чумаченка, Л. Яковенко та інших.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення існуючих й вироблення якісно нових принципів і методів системного управління ресурсами, формування стратегії й тактики забезпечення динамічного і збалансованого розвитку регіонів України.

Результати досліджень. Практика трансформаційних перетворень свідчить про те, що в Україні відбувається впровадження в економіку методів та структур, безсистемно скопійованих з розвинутих ринкових системах. Ігнорування вітчизняних ринкових закономірностей у період трансформації економічної системи спричинює безліч негативних соціально-економічних явищ.

Наприклад, у рамках запозиченої моделі зміни форми власності, яка розпочалася в Україні широкомасштабною приватизацією державних підприємств без серйозного економічного, соціального, технологічного, екологічного обґрунтування, без урахування регіональної специфіки, – утворився стан, коли органи регіонального управління, по суті, не впливали на ефективність приватизації, а лише виконували плани, розроблені централізовано Фондом державного майна України. Внаслідок цього процес приватизації зводився до процедури юридичного переоформлення права власності на активи підприємств і ніяк не пов'язувався з залученням додаткових інвестиційних ресурсів, з ефективним функціонуванням підприємств у постприватизаційний період. Відсутність будь-якого зв'язку приватизації підприємств з розвитком територій, на яких вони розташовані, у свою чергу, призвело до масового безробіття.

Очевидною й нагальною до вирішення постає проблема державного регулювання розвитку регіонів. Розглядана проблема є комплексною і потребує для свого розв'язання серйозних теоретичних напрацювань, формування правової та інституційної бази, визначення першочергових напрямів її розв'язання, що дасть змогу реалізувати системний принцип ефективного державного впливу на розвиток регіонів.

Проблема комплексного розвитку регіонів об'єктивно виникла водночас із питанням розбудови незалежної держави, адже комплексний розвиток економіки України можливий лише при всебічному розвитку її регіонів, як частин території країни, котрим властиві певні природно-географічні, соціально-економічні, демографічні, екологічні ознаки. Однак ця проблема в повній мірі ще не опрацьована. Насамперед, ще не запроваджений механізм забезпечення комплексного економічного і соціального розвитку регіонів та методи його досягнення для територій з різним складом продуктивних сил і структурою економіки.

Характерна риса трансформаційного періоду – неефективні виробництва, нежиттєздатні види економічної діяльності, які ґрунтувалися на державному замовленні, державному постачанні та державному фінансуванні, потрапляють у безвихідь і банкрутують. Проте якщо у розвинутому ринковому середовищі дія закону про банкрутство позитивно впливає на економічне зростання підприємств, то в нерозвинутому ринковому середовищі наслідком дії такого закону часто є руйнація господарства за допомогою механізму цілеспрямованого доведення підприємств до банкрутства з метою їхнього продажу за безцінь у тіньовий сектор економіки.

Безліч промислових підприємств, які цілеспрямовано намагаються уникнути негативних наслідків світової фінансової кризи, розглядають економічну інтеграцію в якості найбільш ефективного способу підвищення конкурентоспроможності. Налагодження економічних зв'язків, зміцнення інститутів локальної кооперації поліпшує перспективи розвитку промислового виробництва.

Під розвитком промислового виробництва слід розуміти структурні зміни у виробництві, формування оптимальних ресурсних пропорцій, якісне вдосконалення складових виробничого прогресу, промислового потенціалу. Процеси розвитку підприємств зумовлюються переважно тим, чого передусім вимагає конкуренція, і через діяльність економічних суб'єктів призводить до пошуку нових форм організації виробництва. Процеси розвитку промислових підприємств повинні спрямовуватися на забезпечення стійкого і збалансованого зростання економіки за умови відновлення функціонально повноцінного розширеного відтворення, котре передбачає не тільки збільшення випуску товарів і послуг, а й

здатність промислових структур продукувати власні внутрішні інноваційні інвестиції. Відтворення і його потенціал визначаються здатністю промислового виробництва генерувати нагромадження, які перетворюються в інноваційні капіталовкладення, що в кінцевому підсумку втілюються в продукцію інвестиційного попиту, збільшення сучасних робочих місць, наукомістких технологій. Здатність промислового виробництва продукувати власні інвестиції передбачає ще одну важливу системну умову, а саме: захист основного промислового капіталу і нових капіталовкладень від інфляції.

Усе це передбачає організацію промислового виробництва з урахуванням зростання впливу галузевих і регіональних тенденцій. Суттєві зміни, зокрема функціонування нових різновидів розподілу праці, диктують необхідність ефективного підходу до взаємодії галузевих і територіальних відносин у процесі розвитку промислового виробництва.

Державне регулювання регіонального розвитку є головним засобом реалізації регіональної політики. Воно як і інші державні регулюючі механізми знаходяться на етапі становлення. Проте наслідки державного регулювання регіонального розвитку вельми довготривалі і виявляються в досить широкій сфері інтересів суспільства, і тому використання його з позиції миттєвої кон'юнктури може призвести до територіальної розбалансованості економічних, соціальних і інших відносин.

Державне регулювання є активним засобом системної дії на зміну регіональної ситуації в Україні. Результативність цієї дії може бути реально забезпечена й істотно підвищена за умови використання його елементів (загальнополітичних і економіко-правових) в системі, у взаємозв'язку, в контексті єдиної державної регіональної політики.

Регіональна політика знаходиться поза сферою прямих регулятивних дій, спрямованих на конкретних суб'єктів господарювання. Завдання регіональної політики полягає у виробленні загальної стратегії і тактики узгодження всіх сторін регіонального життя в цілому, визначенні меж компетенції регіональних органів влади і управління, в ухваленні загальних економічних рішень. Метою регіональної політики є реалізація вироблених на підставі завдань стратегії і тактики через особливі державні інститути [1].

Сьогодні головним інтересом кожного регіону є уникнення дезінтеграції єдиного економічного простору в країні, зберегти збалансованість соціальних, економічних, природоресурсних та інших відносин, забезпечення на цій основі стабільного і погодженого розвитку всіх елементів економічного середовища, відповідно до потреб людини, суспільства і природи.

При цьому, треба враховувати, що окрім загальнодержавних існують потужні внутрішньо-регіональні потенційні промислові можливості, яких можна реалізувати виключно на місцевому рівні.

Реалізація таких можливостей априорі є одним із першочергових завдань регіональної політики держави. Лише з усвідомленням суспільної необхідності вироблення нових підходів до управління регіональними системами, на основі аналізу досліджень в цій галузі економічної науки з'явиться можливість вирішення таких проблем як недостатня реалізація внутрішньо-регіонального потенціалу, нераціональне визначення спеціалізації регіону для вирішення загальнодержавних завдань, господарське відособлення регіонів, відсутність достатньої регіональної ресурсної бази, зростання екологічної небезпечності та ін. [3].

Таким чином, аналіз регіональних досліджень, що відобразили і багато в чому зумовили особливості колишньої практики державної регулюючої дії на параметри розвитку регіонів, необхідні і важливі, перш за все, в цілях надбання максимально повної і об'єктивної оцінки нинішньої регіональної ситуації. Підтвердження висловленої тези – сьогоднішні гігантські диспропорції в економіці окремих регіонів, спад виробництва, наростання економічних, соціальних, екологічних і інших депресій в більшості з них.

Особливої гостроти сьогоднішньої ситуації з розвитком регіональної промисловості додає й те, що практично у всіх без винятку регіонах країни відсутня соціально-економічна концепція їх розвитку. Йдеться про відсутність дієвого комплексу принципів установок регіонального розвитку, адекватних генеральній стратегії національного розвитку, які повинні конкретизуватися стосовно певної території і до визначеного періоду часу.

Дійсний сенс державного регулювання регіонального розвитку полягає в тому, що держава покликана не управляти регіонами, а здійснювати регулюючу дію: визначати умови їх самостійної діяльності, загальнонаціональні пріоритети розвитку територій тощо. Основний зміст такого регулювання – впорядкування стосунків з приводу власності, природних ресурсів і фінансів, причому регулювання стосунків з приводу кожного з зазначених аспектів повинне відрізнятися як процедурно, так і по суті.

Таким чином, в структурі державного регулювання регіонального розвитку можна виділити декілька якісно різних напрямів: по-перше, це загальнополітичне регулювання, що знаходиться в руслі державної регіональної політики; по-друге, загальне економіко-правове регулювання, здійснюване через встановлення загальнодержавних правил, процедур, конкретних норм державного і регіонального розділення власності, природних ресурсів, фінансів; по-третє, державна селективна підтримка регіонального розвитку.

Однією з основних рис системи державного регулювання промислового потенціалу розвитку регіону повинна стати підтримка галузевих орієнтирів, що є чинником позитивної

територіальної динаміки. Лише така контекстуальна основа вирішення проблеми регіонального розвитку і подолання територіальної депресії повинна виступити конституюючою ознакою системи державного регулювання господарських процесів, що складається, на рівні регіону [3].

З позицій емпірики «державне регулювання» – це сфера діяльності держави з цілеспрямованого впливу на поведінку учасників ринкових відносин із метою забезпечення пріоритетів державної економічної політики. Для розв'язання складних соціально-економічних проблем, всебічного врахування приватних, колективних та суспільних інтересів і формування продуманих рішень, держава може залучати наукові установи, політичні партії, громадські та релігійні організації [2].

Державне регулювання господарської діяльності на рівні регіону передбачає збереження відповідного співвідношення між ринком і державним втручанням. Принципом такого дотримання балансу інтересів може служити формулювання: конкуренція скрізь, де можливо, регулювання там, де необхідно. Форми державного регулювання господарської діяльності на рівні регіону за своєю сутністю спрямовані на створення економічної бази, яка стабільно розвивається, як основи реальної самостійності розвитку всіх регіонів.

У сучасній теорії державного регулювання розрізняють адміністративні й економічні методи впливу на керовані об'єкти з метою досягнення поставленої мети. Поряд з адміністративними і економічними методами слід зазначити ще й інші засоби регулювання – психологічні. В першу чергу, до них можна віднести урядові переконання (як-то: заклики виявляти стриманість у витратах, купувати більше вітчизняних і менше імпортованих товарів, активніше брати участь у житловому будівництві, купувати облігації державної цільової позики і т. ін.). Формулювання довгострокових цілей державної економічної політики також є засобом регулювання, оскільки вони впливають на прийняття економічних рішень господарських суб'єктів [4].

Регулювання розвитку економіки регіонів та міжрегіональних економічних зв'язків являє собою: сукупність принципів, методів, форм та засобів впливу на господарську діяльність регіону і його включення у співробітництво з іншими регіонами на основі між-територіального поділу праці. Ефективність регулювання економічної взаємодії регіонів у значній мірі залежить від темпів і масштабів подолання роз'єднаності товарних ринків в Україні і створення єдиного для держави економічного простору.

Висновки. З метою забезпечення динамічного і збалансованого розвитку регіонів слід додержуватися низки загальних вимог щодо організації та здійснення державного регулювання регіональним розвитком країни. Задля досягнення поставленої мети у концептуальному плані потрібно вирішити такі першочергові завдання: створити умови для входження в ринок всієї сукупності суб'єктів господарювання у регіонах та формування

розвиненої сфери товарів і послуг в економічному просторі регіону; підвищення активності та результативності фінансово-інвестиційної діяльності в регіоні, особливо, у малорентабельних і нерентабельних виробництвах та галузях, в т.ч. посилення динаміки структурних зрушень у їх діяльності; скорочення не виправданих відмінностей у доходах населення в регіонах, подолання бідності за рахунок впровадження інститутів та механізмів сучасної соціальної держави (адресні субсидії, програми зайнятості тощо); реформування організаційно-економічного механізму житлово-комунального господарства; формування єдиного інформаційного простору регіону. Комплексний підхід до аналізу рівня економічного розвитку регіонів є необхідним атрибутом не тільки вироблення державної регіональної політики та розвитку міжрегіональних економічних зв'язків, але й оцінки їхньої ефективності, і вимагає відповідного методичного та інформаційного забезпечення. Важливою умовою є наявність розгорнутої і достовірної інформаційно-статистичної бази. Нестійкість економіки України в період ринкових перетворень і економічна криза послабили роль головних факторів зростання – виробничого накопичення та ефективності виробництва, що безпосередньо пов'язані з темпами зростання й оновлення основного капіталу. Процеси оновлення основного капіталу в Україні в період ринкової трансформації економічної системи відбувалися на фоні спаду темпів розвитку країни. За 1991-2000 рр. обсяг валового внутрішнього продукту скоротився на 57 процентів, обсяг промислового виробництва – на 43 проценти, випуск продукції машинобудування – на 65 процентів, сільського господарства – на 51,5 процент. Доречно відмітити, світова економічна історія не знає подібних масштабів економічного спаду в мирний час. І хоча в 2000 році вперше за період трансформації вдалося збільшити валовий внутрішній продукт на 6 відсотків, виробництво промислової продукції – на 12 відсотків, сільського господарства – на 4,8 відсотків, економічна ситуація в країні залишається дуже важкою. Збільшити обсяги валового внутрішнього продукту в умовах занепаду промисловості видається вкрай важким завданням. Для ілюстрації. Для того, щоб подвоїти валовий внутрішній продукт в перерахунку на душу населення, Великобританії знадобилося 58 років (1780 - 1838), США – 47 (1839-1886), Японії – 34 роки (1885-1919), Бразилії – 18 років (1961-1979), Південній Кореї – 11 (1966-1977), Китаю – 10 років (1977-1987).

Література

1. Бутко М. П. Регіональні особливості економічних трансформацій в перехідній економіці / М. П. Бутко. – К.: Знання України, 2005. – 276 с.
2. Державне управління: словн.-довід. / [уклад.: В. Д. Бакуменко (кер. творчого кол., Д. О. Безносенко, І. М. Варзар, В. М. Князєв та ін. ; за заг. ред. В. М. Князєва, В. Д. Бакуменка]. – К.: УАДУ, 2002. – 228 с.
3. Максимов В. В. Економічний потенціал регіону (аналіз, оцінка та використання) : [монографія] / В. В. Максимов. – Луганськ: СЛУ ім. В. Даля, 2002. – 346 с.
4. Масловська Л. Ц. Сталій розвиток продуктивних сил регіонів: теорія, методологія, практика : [монографія] / Л. Ц. Масловська. – К.: КНТЕУ, 2003. – 366 с.
5. Організаційно-економічний механізм розвитку регіону: трансформаційні процеси та їх інституційне

забезпечення: монографія / За ред. д.е.н., проф. А.Ф. Мельник. – Тернопіль : Економічна думка, 2003. – 608 с.

References

1. Butko M. P. Regional'ni osoblyvosti ekonomichnyh transformacij v perehidnij ekonomici / M. P. Butko. – K.: Znannya Ukrainy, 2005. – 276 s.
2. Derzhavne upravlinnja: slovn.-dovid. / [uklad.: V. D. Bakumenko (ker. tvorchoho kol., D. O. Beznosenko, I. M. Varzar, V. M. Knjazjev ta in. ; za zag. red. V. M. Knjazjeva, V. D. Bakumenka]. – K.: UADU, 2002. – 228 s.
3. Maksymov V. V. Ekonomichnyj potencial regionu (analiz, ocinka ta vykorystannja) : [monografija] / V. V. Maksymov. – Lugans'k: SNU im. V. Dalja, 2002. – 346 s.
4. Maslovs'ka L. C. Stalij rozvytok produktyvnyh syl regioniv: teorija, metodologija, praktyka : [monografija] / L. C. Maslovs'ka. – K.: KNTEU, 2003. – 366 s.
5. Organizacijno-ekonomichnyj mehanizm rozvytku regionu: transformacijni procesy ta ih instyucijne zabezpechennja: monografija / Za red. d.e.n., prof. A.F. Mel'nyk. – Ternopil' : Ekonomichna dumka, 2003. – 608 s.

Кудрина О.Ю. Роль інновацій в розміщенні продуктивних сил в регіонах України

Рассмотрены трансформационные превращения в экономике Украины и их негативные последствия на развитие промышленности региона. Определена необходимость государственного регулирования регионального развития, как главного средства реализации региональной политики. Отмечена необходимость кардинальной перестройки региональной экономики на работу в режиме финансово-экономического кризиса. Исследованы мероприятия антикризисной стратегии реформирования промышленности региона. Предложен ряд принципиальных тезисов относительно антикризисных направлений обеспечения динамического и сбалансированного развития регионов Украины.

Ключевые слова: економіка, виробництво, кризис, підприємство, промисленність, політика, потенціал, регіон.

Kudrina Olga Y. A role of innovations is in placing of productive forces in regions of Ukraine

Considered transformational changes in the economy of Ukraine and their negative effects on the industrial development of the region. The necessity of state regulation of regional development as the main means of implementing regional policy. Indicated the need for a fundamental restructuring of the regional economy to work in the mode of economic crisis. Investigated the anti-crisis measures of the reform strategy of regional industry. A number of fundamental theses about the crisis areas to ensure dynamic and sustainable development of regions of Ukraine.

Keywords: economy, production, crisis, enterprise, industry, policy, potential, region.

Кудрина О.Ю. – д.е.н., доцент, професор кафедри економіки, Київський національний університет культури і мистецтв (м. Київ).

Рецензент: **Заблодська І.В.**, д.е.н., професор